

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТВОРЧОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Актуальність та доцільність дослідження. Проблеми творчості, особливо педагогічної творчості, набувають сьогодні неабиякої ваги. Творча особистість сприймає світ у більш яскравих та повнобарвних формах і може на основі цього сприймання у буденному знайти щось нове, відмінне від загальноприйнятого. У зв'язку з цим виникає потреба у формуванні творчої особистості вчителя та визначення особливостей формування умінь майбутніх учителів до творчої взаємодії з учнями в умовах сучасного освітнього середовища.

Поняття взаємодії педагога та вихованців в умовах сучасного освітнього середовища не можна окреслити як окреме психолого-педагогічне утворення. Воно багатокomплексне і розглядати його потрібно у комплексі системи педагогічних наук.

Аналіз останніх джерел та публікацій. У роботах закордонних авторів (Р. Селман, О. Стауфорд, М. Фландерс, М. Хаузен) педагогічна взаємодія, або інтеракція, у навчанні розглядається виходячи з положень гуманістичної й когнітивної психології. Емоційно-комунікативну сторону педагогічної взаємодії аналізують у своїх працях Е. Беленкіна, Л. Жарова, В. Котов, М. Рібакова, М. Сєдова, Р. Шакуров та ін. Як соціально-психологічний процес розглядають педагогічну взаємодію з дітьми М. Вейт, Б. Огаянц, О. Субботський.

Незважаючи на широке коло існуючих досліджень, що розвивають різні аспекти педагогічної взаємодії (педагогіка взаємодії (А. Белкін, Є. Коротаєва, А. Кравченко, М. Щевандрін), педагогіка підтримки (О. Газман, Н. Михайлова, С. Юсфін), мистецька педагогіка (О. Рудницька), організація навчального співробітництва в колективних, кооперативних, групових

формах роботи (А. Донцов, Х. Лийметс, А. Петровський, В. Фляків, Д. Фельдштейн, Г. Цукерман, С. Якобсон), творчо-раціонально-психологічний напрямок (П. Блонський, Г. Гордон, А. Калашников, Г. Костюк, А. Луначарський, А. Пінкевич, С. Рубінштейн), на цей момент, можна говорити, що ідея педагогічної взаємодії учасників навчального процесу в системі вищої освіти ще не отримала осмислення її актуального стану та не набула втілення у будь-якій самостійній моделі.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою нашого дослідження є визначення особливостей педагогічної взаємодії в сучасному освітньому середовищі, характеристика феномену креативності як обов'язкового складника у розвої педагогічної творчості сучасного педагога.

Виклад основного матеріалу дослідження. Взаємодія, як психологічна та педагогічна категорія, відноситься до базових категорій (О. Леонтьєв). Умови взаємодії передбачають активність обох сторін, хоча можлива різна міра її вияву. Взаємодія у навчально-виховному процесі простежується у співробітництві як формі спільної, спрямованої на досягнення загального результату діяльності та спілкуваннях [4, 308]. Вона може реалізовуватися у різних видах та формах: під час лекцій, семінарських занять, індивідуальної роботи зі студентом, позааудиторний час. Разом з тим, може спостерігатися формальне досягнення навчально-виховних цілей у рамках педагогічного процесу, коли викладач та студенти фактично не співпрацюють, обмежуючись мінімально необхідними ресурсами.

Проаналізувавши цілі суб'єктів навчального процесу, виокремивши три види педагогічної взаємодії: того, хто навчає, із об'єктом вивчення; того, хто навчає, із тим, хто навчається; того, хто навчається, із об'єктом вивчення, українська дослідниця О. Рудницька дійшла важливого для практики педагогічної взаємодії висновку: центром педагогічного процесу є взаємодія учня з навчальним матеріалом, яку забезпечує і регулює педагог [10, 69].

Головною умовою і одночасно основною формою педагогічної взаємодії суб'єктів навчального процесу є педагогічне спілкування того, хто навчає, із

тим, хто навчається. Практично на всіх етапах розв'язання педагогічних завдань педагог вдається до адекватної системи педагогічного спілкування, через яку власне і організується педагогічна взаємодія. Ось чому неодмінним елементом будь-якого педагогічного завдання завжди виступає завдання щодо організації педагогічного спілкування. У зв'язку із цим педагогічна діяльність викладача може бути представлена як неперервна низка завдань щодо організації педагогічного спілкування; завдань, які передбачають побудову педагогічної взаємодії, адекватної поставленим навчальним цілям. В.Кухаренко виділяє такі види спілкування в дистанційному навчанні [6, 160-163]: 1) спілкування із дистанційним викладачем; педагогічна взаємодія ґрунтується на принципах співробітництва і ненав'язливого, товариського керівництва; 2) спілкування з колегами; дослідження у дистанційному навчанні свідчать, що відсоток студентів, спроможних навчатися самостійно, без спілкування із іншими, досить незначний; 3) дискусійний форум; він є формою педагогічної взаємодії, яка керується викладачем і побудована на розмаїтті точок зору студентів щодо проблеми; 4) навчання у співпраці; 5) звітування та домашні завдання.

В узагальненому вигляді завдання з організації педагогічної взаємодії зводиться до повідомлення педагогом певної інформації і спонукання суб'єктів навчального процесу до відповідних дій. Повідомлення, в свою чергу, може бути реалізоване як розповідь, повідомлення, репліка, відповідь, рапорт тощо. Відповідно розрізняють такі різновиди спонукання: пропозиція, вимога, порада, завдання, пересторога, попередження, запрошення, прохання тощо [3].

Відповідно до логіки педагогічної взаємодії виділяють такі стадії комунікації [7, 77]:

1. Моделювання педагогом очікуваного спілкування з учнями протягом процесу підготовки до безпосереднього педагогічного спілкування. На даному етапі має місце своєрідне планування комунікативної складової структури педагогічної взаємодії, що відповідає педагогічним завданням,

педагогічній ситуації, індивідуальності педагога, особливостям окремих учнів і навчальної групи в цілому.

2. Організація власне педагогічного спілкування між суб'єктами навчального процесу. Важливим моментом цього етапу є привернення й наступне утримання педагогом уваги учнів, оскільки ефективне спілкування із суб'єктами навчання можливе за умови, якщо увага тих, хто навчається, повною мірою сконцентрована на викладачеві.

3. Керування спілкуванням у процесі педагогічної взаємодії. Зазвичай даний етап передбачає уточнення умов і структури педагогічного спілкування.

4. Аналізування результатів спілкування й моделювання нового педагогічного завдання. Цю завершальну стадію нерідко визначають як стадію зворотного зв'язку у спілкуванні. Вона зазвичай здійснюється у вигляді різноманітних опитувань і анкетувань.

Згідно з теорією С. Рубінштейна, у педагогіці виділяють чотири компоненти засвоєння знань: сприймання, осмислення, закріплення, застосування на практиці, які разом утворюють цілісний процес засвоєння знань [9, 84-85]. Розглянемо означуваний процес засвоєння знань із позицій етапів організації педагогічної взаємодії.

На першому етапі педагогічної взаємодії зазвичай відсутня безпосередня міжособистісна співпраця педагога та учня – натомість спостерігаємо функціонально-рольову активність педагога (створює педагогічні ситуації для розвитку в учнів мотивації навчання, використовує різноманітні засоби педагогічного впливу для організації у суб'єкта навчання сприйняття і осмислення нової інформації) і відносну зовнішню пасивність того, хто навчається. На завершення розгляду першого етапу зауважимо, що зовнішня пасивність не виключає внутрішньої активності суб'єкта навчання, коли той взаємодіє із навчальним об'єктом.

За другого етапу педагогічної взаємодії той, хто навчається, активізується у тому розумінні, що він починає виявляти певну

самостійність. При цьому той, хто навчає, – педагог – продовжує залишатися активним. Звідси випливає, що педагогічна взаємодія другого етапу полягає у поступовому послабленні безпосередньої допомоги учням з боку педагога і створенні педагогом умов, які сприятимуть розвитку самостійності суб'єктів навчання.

Третій етап педагогічної взаємодії спрямований на організацію самостійного опанування суб'єктами навчання нових знань на усіх етапах процесу засвоєння знань: сприйнятті, осмисленні, закріпленні і застосуванні набутих знань на практиці. Таким чином, третій етап педагогічної взаємодії обмежує роль педагога переважно спостереженням за самостійною навчальною діяльністю учнів, їх консультуванням у разі потреби і контролем результатів навчальної діяльності [3].

Педагогічна взаємодія є своєрідною: її зміст та способи визначаються завданнями виховання і навчання учнів. Завдання заздалегідь передбачають зміну стану, перетворення властивостей і якостей вихованців. Тому можна констатувати, що педагогічний процес є процесом, у якому соціальні ідеї перетворюються в якості особистості.

Будь-яка взаємодія людей між собою передбачає спілкування й спільну діяльність. Процес педагогічної взаємодії також складається із двох складових частин: педагогічного спілкування й спільної діяльності педагогічного змісту. Принциповими характеристиками цих складових є рівність у спілкуванні й партнерство в спільній діяльності.

Рівність у спілкуванні забезпечується, по-перше, взаємоповагою до особистості учасників спілкування, а по-друге, – діалектичним принципом самого процесу спілкування, – навчаючи й розвиваючи учнів сам педагог навчається й розвивається з допомогою своїх вихованців. А головне – органічним прийняттям педагогом гуманістичних і демократичних основ взаємодії людей [2].

Загалом, *педагогічна взаємодія* – це співпраця усіх суб'єктів навчально-виховного процесу, наукової та соціально-гуманітарної діяльності з метою

організації життєдіяльності студентів і науково-педагогічних працівників, під час якої відбувається формування ціннісних орієнтацій, набуття необхідних професійних компетенцій, соціального досвіду, моральних рис і якостей, необхідних для гуманістичної діяльності та досягнення життєвого успіху [5].

З огляду на наведене вище визначення педагогічної взаємодії можемо зробити висновок, що задля ефективної інтеракції усіх учасників навчального процесу роль учителя важко переоцінити. Це має бути високоосвічена особистість, здатна до творчої діяльності, творчої активності, креативності. Згадані поняття сьогодні досліджуються досить активно та викликають інтерес багатьох сучасних науковців, особливо питання розвитку креативного потенціалу педагога, підготовки його до педагогічної творчості.

У багатьох країнах світу проблема підготовки вчителя до педагогічної творчості розробляється як проблема підготовки до розвитку креативних здібностей учнів шляхом відбору змісту педагогічних технологій самостійної роботи [1, 5-7]. Для цього майбутнім учителям видаються оригінальні курси для розвитку інтуїції, уяви, прикладної фантазії (А. Озборн, Д. Скотт та ін.). Д. Скотт вважає, що розвиток інтуїції пов'язаний з умінням створювати у своїй уяві зорові образи або картини, тому й розробила холістичний метод сприймання інформації, який сприяє розвитку інтуїції [12]. Болгарський вчений П. Олександров вважає, що показником творчих можливостей людини виступає здатність до самоорганізації. Головний акцент у професійній підготовці в зарубіжних країнах робиться на становлення їх яскравої творчої особистості. Ауреліо Печчелі висловлює думку про необхідність розвитку творчого потенціалу особистості майбутнього спеціаліста. На його думку, в основі повинен бути людський розвиток, самовираження, розкриття можливостей і здібностей особистості [8, 229].

Зазначимо, що розвиток педагогічної творчості, креативності вчителя значною мірою залежать від умов, які створюються у школі для творчої праці педагога, самореалізації його особистості у професійній діяльності. Варто

відзначити, що складний соціально-економічний стан учителя у сучасному суспільстві не може не впливати на його бажання працювати творчо [11, 31].

Спираючись на властивості такого феномену як творчість, педагогічну творчість учителя, його креативність можна розглядати з точки зору процесу розвитку творчої особистості вчителя і учня, творчої діяльності вчителя, всього педагогічного колективу, створення провідних умов для творчості, з точки зору її результативності, тобто продукту творчості. В педагогіці ефективність вказує на ступінь близькості до дійсності, до найбільш необхідного результату, тобто характеризує відношення між рівнями певної діяльності за ступенем наближення до кінцевої чи заданої мети. С. Сисоєва вважає, що основним критерієм ефективності педагогічної творчості вчителя є результативність, під чим розуміє забезпечення вчителем позитивної динаміки формування творчої особистості учня і підвищення рівня творчої педагогічної діяльності самого вчителя, які визначатимуться в результаті порівняння вихідного та досягнутого значеннями. Процесуальний аспект педагогічної творчості, індивідуально-психологічні особливості вчителя, творча діяльність всього педагогічного колективу сприяють вирішенню цієї проблеми [11].

При визначенні поняття педагогічної творчості варто зважати на основні положення психолого-педагогічної системи В. Сухомлинського, яка є вагомим внеском як в теорію і практику розвивального навчання, так і в розвиток світової гуманістичної педагогіки. Василь Сухомлинський включав педагогічну творчість вчителя в поняття педагогічної культури (техніки, технології взаємодії майстра і об'єкта його праці) [13].

З цієї позиції педагогічну творчість вчителя визначають як особистісно орієнтовану розвивальну взаємодію суб'єктів навчально-виховного процесу, зумовлену специфікою психолого-педагогічних відносин між ними і спрямовану на формування творчої особистості учня та підвищення рівня творчої педагогічної діяльності вчителя.

Мусимо зауважити, що специфічними ознаками педагогічної творчості, креативності вчителя визначають такі положення: суб'єктами взаємодії є особистість дитини та особистість вчителя, які знаходяться у постійному розвитку; співтворчий характер суб'єктів педагогічного процесу; можливість постійної суб'єктивної новизни й оригінальності процесу і результату; обмеженість часом творчої діяльності вчителя і учня у навчально-виховному процесі; вплив на педагогічну творчість вчителя багатьох факторів, які важко передбачити [11, 33].

Структура творчих можливостей особистості досить складна і обумовлюється специфікою творчого процесу. З огляду на це творча особистість визначається як креативна особистість, яка внаслідок впливу зовнішніх факторів набула необхідні в актуалізації своїх творчих можливостей додаткових якостей, що сприяють досягненню творчих результатів в одному чи декількох видах творчої діяльності.

Наведемо декілька прикладів відмінних рис креативної та творчої особистостей: працелюбність не є креативною рисою особистості, але для творчої діяльності вона має велике значення; так само щодо комунікативних здібностей людини та здібностей до самоуправління.

Висновки. Отже, можемо зробити висновок, що поняття креативності значно ширше і воно включає себе поняття творчості. Креативність – це складне психічне утворення особистості, яке у своїй структурі має творче начало, але ніяк лише ним не обмежується. На творчому началі будуються основні поняття та принципи педагогічної креативності та створюються умови для її подальшого розвитку.

Креативність розвивається за врахування багатьох факторів. До зовнішніх відносять і особливим способом організований простір, і матеріали, і атмосфера безпеки. До внутрішніх – стан натхнення.

Креативність досить дієво впливає на особистість в цілому, даючи можливість для експерименту, дослідження, відкриття, знаходження внутрішніх ресурсів та їх реалізацію у самозміні та внутрішньому ростові.

Література:

1. Андреев В. И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности : Основа пед. творчества / В. И. Андреев. – Казань : Изд-во Казанского университета, 1988. – 228с.
2. Бричок С. Б. Сутність і зміст процесу педагогічної взаємодії: особи стіно орієнтований вимір [Електронний ресурс] / С. Б. Бричок. – Режим доступу. – [http:// www.nbu.gov.ua / portal / soc_gum / peddysk / 2007_02/brychoks.pdf](http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/peddysk/2007_02/brychoks.pdf). – Заголовок з екрану.
3. Брянцева Г. В. Особливості педагогічної взаємодії суб'єктів дистанційного навчального процесу [Електронний ресурс] / Г. В. Брянцева. – Режим доступу. – [http:// www.bdpu.org / scientific_published / pedagogics_3_2006](http://www.bdpu.org/scientific_published/pedagogics_3_2006). – Заголовок з екрану.
4. Зимняя И. А. Психология обучения иностранным языкам в школе. – М. : Просвещение, 1991. – 198с.
5. Концептуальні підходи до запровадження системи педагогічної взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу, наукової та соціально-гуманітарної діяльності Київського міського педагогічного університету імені Б. Д. Грінченка [Електронний ресурс]. – Режим доступу. – <http://kmpu.edu.ua/>. – Заголовок з екрану.
6. Кухаренко В. М., Рибалко О. В., Сиротенко Н. Г. Дистанційне навчання: Умови застосування. Дистанційний курс: навч. посіб. / [за ред. В. М. Кухаренка]. – Харків : НТУ “ХП”, “Торсінг”, 2002. – 320 с.
7. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / [З. Н. Курлянд, Р. І. Хмельюк, А. В. Семенова та ін. ; за ред. З. Н. Курлянд]. – [3-те вид., переробл. і допов.]. – К. : Знання, 2007. – 495 с.
8. Полторацька В. В. Шляхи форсування культури педагогічного спілкування в умовах гуманізації освіти / В. В. Полторацька //

- Педагогіка, психологія та мед.-біол. пробл. фіз. виховання і спорту. – 2005. – № 20. – С. 72 – 77.
9. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии : В 2-х т. – Т. 2. – М., 1989. – 420 с.
 10. Рудницька О. П. Педагогіка : загальна та мистецька : навч. посіб. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. – 360 с.
 11. Сисоєва С. О. Педагогічна творчість : [монографія] / С. О. Сисоєва. – Х.-К. : Книжкове видавн. «Каравела», 1998. – 150 с.
 12. Сова М. О. Інтеграція художньо-культурологічних знань у системі професійної підготовки вчителя гуманітарних дисциплін : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук за спец. : 13.00.04 – «теорія і методика професійної освіти» / М. О. Сова. – К., 2005. – 52с.
 13. Сухомлинский В. О. Наша «скрипка» (Роздуми про педагогічну культуру) // Радянська освіта. – 1966, 21 травня.

